

O'SMIRLIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSUYATLARI

Ahmedov Davlatbek Saloxidin o`g`li

University of business and science

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o`qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada o`smirlik davri va uning o`ziga xos xususiyatlari, va bu davrda o`smirlar ruhiyatida ro`y beradigan jismoniy, ruhiy va anatomik o`zgarishlar haqida fikr yuritilgan. Shuningdek ularning bilish jarayonlariga xos bo`lgan psixologik xususiyatlari tahlili keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** o`smirlik davri, psixologik o`zgarishlar, akseleratsiya, xarakter, dunyoqarash, deviant, og`ishgan xulq.

Annotation

The article discusses the period of adolescence and its peculiarities, and the physical, mental and anatomical changes that take place in the psyche of adolescents during this period. There is also an analysis of the psychological characteristics of their cognitive processes.

Keywords: adolescence, psychological changes, acceleration, character, worldview, deviant, deviant behavior.

Аннотация

В статье рассматривается период подросткового возраста и его особенности, а также физические, психические и анатомические изменения, происходящие в психике подростков в этот период. Также проводится анализ психологических характеристик их познавательных процессов.

Ключевые слова: подростковый возраст, психологические изменения, ускорение, характер, мировоззрение, девиантность, девиантное поведение.

KIRISH

Bugungi kunda yoshlarga endigina o`sb kelayotgan yigit va qizlarga etibor kuchaymoqda chunki ularning ruxiyati judaxam o`zgaruvchan bulgani bois ularning psixikasida oliy nerv faoiyatida o`tish davrida uzgarishlar yuzaga keladi bu esa ularda emansipatsiyani yuzaga keltiradi (emansipatsiya bu o`smirlik va ilk o`spirinlik davrida kattalarning ta`siridan qutilish) shuning uchun ota onalar bu yoshda farzandlariga oqilona va to`g`ri yondashgan xolatda munosabatda bo`lishlari kerak. O`smirlik davri bu bolalikdan kattalikka o`tish davri bo`lib fiziologik va psixologik jixatdan o`ziga xos jixatlari bilan xarekterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti jadallik bilan rivojlanadi xayotdagi turli narsalarga qizishi yangilikka intilishi ortadi. Xarakteri shakllanadi, ma`naviy dunyosi boyidi, ziddiyatlar avj

oladi. O`smirlik balog`atga yetish davri bo`lib, yangi xislar, sezgilar va jinsiy hayotga ta`aluqli chigal masalalarni paydo bo`lishi bilan xam xarakterlanadi. Bu o`zgarishlar fiziologik xamda psixologik o`zgarishlardir. Ular o`zlarini kattalardek tutishga xarakat qiladilar ular o`zlarini layoqat va qobiliyat va imkoniyatlarini ma`lum darajada o`rtoqlari va o`qituvchilariga ko`rsatishga intiladilar. Bu xolatni oddiy kuzatish yo`li bilan xam osongina ko`rish mumkin. Shu sababli o`smirlik davri o`tish davri, krizis davri, qiyin davr kabi nomlarni olgan psixologik ko`rinishlari bilan xarakterlanadi. O`smirlik bu insoniyat rivojlanishining eng qiyin davrlaridan biri nisbatan qisqa muddatli bo`lishi qaramay deyarli ko`p jixatdan insonning kelajakdagi xayotini belgilaydi. Bu davrda xarekterning shakllanishi va shaxsiyatning boshqa poydevorlari asosan shakllanadi.

Hozirgi davrda o`smirlarni tarbiyalashning o`ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, hatti-xarakat motivlarini shakllantirishning murakkab mexanizmlari mavjud. O`smirlarni tarbiyalashda ularning xususiyatlarini to`la xisobga olgan xolda ta`lim-tarbiyaviy tadbirlarni qo`llash, shaxslararo munosabatda anglashilmovchilikni vujudga keltirmaydi, sinf jamoasida iliq psixologik muxitni yaratadi.

Bu yoshdagi bolalarda ro`y beradigan biologik o`zgarishlar natijasida uning psixik dunyosida tub burilish vujudga keladi. Shuningdek, og`ishgan xulq-atvor shakllarining namoyon bo`lishi extimolligi nihoyatda yuqori bo`ladi. O`tish davrida vujudga keladigan morfologik va fiziologik o`zgarishlar, ya`ni 11-12 yoshda organizmdagi ichki sekretiya bezlari faoloyatining qayta qurilishi bola ruxiyatida xam ayrim burilishlarga sabab bo`ladi. Gipofizning old qismi ishlab chiqaradigan gormonlar gavdaning o`shishini taminlaydi. Gipofiz bilan bir qatorda qalqonsimon bezning funksiyasi xam kuchayadi, qalqonchimon bez faoliyatining kuchayishi qo`zg`aluvchanlik, asabiylashish va toliqishni keltirib chiqaradi.

Bosh miya qobig`ida tormozlanish jarayonining susayishi shiddatli emotsional holatlarini vujudga keltiradi, xulq-atvorda parokandalik, g`ayritabiiylik paydo bo`ladi. Bola o`zining tashqi ko`rinishi (yuz ifodasi, rangi, gavda tuzilishi, bo`yi) va kiyinishiga jiddiy e`tabor bera boshlaydi. O`qishga bo`lgan munosabat ikkinchi o`rinda qoladi. O`g`il bolalarda jismoniy sifatlar tengdoshlari o`rtasida ajralib turishiga ta`sir qiladi, bir-birlariga nisbatan taziqlar kuchyadi.

O`smirlik xarakterdagi o`zgarishlar tub burilishlar yoshi, chinakamiga qiyin davr. Bu yosh atrofdagilar uchun, undanda ko`proq o`smirning o`zi uchun qiyin yosh sanaladi. O`zgaruvchan kayfiyat, xarakterdagi keskin burilishlar va o`ta ta`sirchanlik ba`zan vaziyatni to`g`ri baxolay olmaslik va unga muvofiq xolda o`zini tuta olmaslikka xam olib keladi.

Xarakterning o`zgarishi va qarashlarining paydo bo`lishi, yangi qiziqishlar va extirosalar mustaqil bo`lishga kuchli intilish o`smirning jamiyat me`yorlari va

talablaridan cheklanib, tashqi me'yorlarni shubxa ostiga olib, o'zi qimmatli deb bilgan sifatlarni namoyon etishga urinishga olib keladi. Bu beboshlik, intizomni buzish shaddotli kabi bezarar g'ayri-ijtimoiy xulq-atvor shakllarida namoyon bo'lishi mumkin. Mazkur xulq atvorni psixologiyda og'ishgan yoki deviant, ya'ni jamiyatda qabul qilingan me'yorlardan og'ishgan xulq deb xam yuritiladi. O'smirlik davrida yuz berishi mumkin bo'lgan ehtimoliy xulqiy og'ishishlarni oldini olishda, dastavval ularning bilish jarayonlari xususiyatlarini chuqurruq tahlil etish talab etiladi. Quyida esa o'smirlik davrida o'zgarishga yuz tutadigan ayrim bilish jarayonlariga qisman to'xtalib o'tamiz,

Bu davrga xos bo'lgan nutqning rivojlanishi bir tomondan so'z boyligining o'shishi hisobiga bo'lsa, ikkinchi tomondan tabiat va jamiyatdagi narsa, voqea va hodisalarning mazmun-mohiyatini anglashlari hisobiga bo'ladi. Bu davrda o'smir til yordamida atrof-borliqni aks ettirish bilan bir qatorda inson dunyoqarashini ham belgilab berish mumkinligini his qila boshlaydi.

Aynan shu yosh oralig'idan boshlab, inson nutq bilish jarayonlarining rivojlanishini belgilab berishini tushuna boshlaydi. O'smirni ko'pincha muomalada so'zlarni ishlatish qoidalari – «Qanday kilib to'g'ri yozish kerak?» «Qanday kilib yaxshiroq aytish mumkin?», «Nima deyish kerak?», kabi savollar juda qiziqtiradi. O'smirlar maktabdagi o'qituvchilar, kattalar, ota-onalar nutqidagi kamchiliklariga, kitob, gazeta, radio va televidenie diktorlari xatolariga tez e'tibor beradilar. Bu holat o'smirning bir tomondan o'z nutqini nazorat etishga o'rgatsa, ikkinchi tomondan kattalar ham nutq qoidalarini buzishlari mumkinligini bilishlariga va o'zida mavjud xatoliklarni birmuncha barham toptirishlariga olib keladi.

O'smir so'zlarning kelib chiqish tarixiga, ularning aniq mazmuni va mohiyatiga juda qiziqadi. U o'z nutqida yosh bola kabi emas, balki katta odamlardek so'zlarni tanlab ishlatishga harakat qiladi. Nutq madaniyatini egallash borasida o'smir uchun o'qituvchi, albatta, namuna bo'lishi shartdir. Aynan maktab ta'limi o'smir bilish jarayonlarini rivojlanish yo'nalishini sifat jihatidan o'zgarishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Maktabdagi o'quv jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishi va amalga oshirilishi bilan o'smir nutqining to'g'ri rivojlanishiga sharoit yaratiladi. Nutqni o'zlashtirishga harakat bu o'smirning muomala, bilish va ijodiy faoliyatga kirishishiga ehtiyoj va intilish hisoblanadi. O'smirlik yoshi dunyokarash, e'tiqod, printsip, o'zligini anglash, baholash kabi shaxs xususiyatlari shakllanadigan davr hisoblanadi. O'smir ulg'aygan sari unda "Ideal Men", "Axloqiy Men" va "Haqiqiy Men" singari shaxsga oid tizim, dunyoqarash, e'tiqod va boshqalar shakllana boradi, undagi o'zi to'g'risidagi tasavvurlar ancha aniq va barqaror bo'lib qoladi.

O'smir o'z faoliyatini muayyan printsip, e'tiqod va shaxsiy nuqtai -nazari asosida tashkil kila boshlaydi. O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Psixologik tadqiqotlardan

ko'rinadiki, o'smirlarning ko'pchiligi qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiylilik, dilkashlik kabi ma'naviy, ahloqiy tushunchalarni to'g'ri anglaydilar. Ularning turmush tajribasida fan asoslarini egallash natijasida barqaror e'tiqodiy va ilmiy dunyoqarash tarkib topadi, shular zaminida axlokiy ideallar yuzaga kela boshlaydi. Ma'lumki, o'smirlik davrida o'smirning «men»i qaytadan shakllana boradi. Uning atrofida gilari ayniqsa, o'z-o'ziga bo'lgan munosabati, qizikishlari, qadriyatlarini yo'nalishi keskin o'zgaradi.

O'smir Yoshdagi bolani birinchi galdagi intilishi, u o'zini endi kichkina bola emas, balki katta bo'lib qolganligini atrofida gilarga ishonirishdan iboratdir. Mustaqil ishlar qilishga uringan o'smir shunday qilishga xaqqi borligiga o'zini-o'zi ishoniradi, chunki men endi "katta bo'lib qoldim" deb o'ylaydi. Shuning uchun xam psixologlar "katta bo'lib qolganlik tuyg'usi"ni shaxsning o'smirlik yoshidagi eng asosiy yangilik sifatida talqin qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Turg'unbayeva "O'smirlik davrida uchraydigan xulqi og'ishlarga ijtimoiy – psixologik yondashuv", 2015, 34-35.
2. Jumanazarov.Yo, Mullaboeva H.O'smirlar va ota - onalar munosabatlari,"Talim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari,Namangan 2009,79-80 Nishanova Z.T, Xalilova H.I, "Psixokorreksiya" T. 2006
3. Jumanazarov.Yo, Raxmonov A, "Yosh va pedagogik psixologiya (muammoli maruzalar matni)" Namangan 2004
4. Jurayev, X. O. (2023). O 'SPIRINLIK YOSHIDA SHAXSDA STRESSLI VAZIYATLARDA INDIVIDUAL KOPING STRATEGIYALARNING O 'RNI VA AXAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 2(4), 512-515.
5. Saloxidin ogli, A. D. (2023). SHAXSDA YUZAGA KELADIGAN SUITSID XOLATLARINING AYRIM IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain), 65-68.
6. Davlatbek, A. (2023). SHAXSDA SUITSID XOLATINING KELIB CHIQISHI VA UNING PSIXOLOGIK MEKANIZMALARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 17(3), 3-7.
7. Каримова, Н. Р. (2020). РЕФЛЕКСИВНОСТЬ И ПУТИ ЕЕ РАЗВИТИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. Научный вестник Наманганского государственного университета, 2(6), 314-319.